

Kudrzycki, Zbigniew

Pogranicze kurpiowsko-mazurskie w okresie I wojny światowej

Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego 20, 51-61

2006

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Dr Zbigniew Kudrzycki

Pogranicze kurpiowsko - mazurskie w okresie I wojny światowej¹.

Pogranicza stanowią dla historyków i socjologów interesujące obszary badań, ze względu na zachodzące na tych terenach procesy społeczne i migracyjne. Pogranicze mazursko – kurpiowskie ukształtowane zostało w wiekach średnich, obejmuje swym zasięgiem obszar od Chorzel na Kurpiach i Wielbarka na Mazurach do Kolna na Kurpiach i Pisz na Mazurach². W dziejach pogranicza na początku XX wieku nastąpiły wielorakie przemiany związane z I wojną światową, która zachwiała systemem politycznym ukształtowanym i usankcjonowanym na kongresie wiedeńskim w 1815 roku. Po I wojnie światowej Niemcy przekształciły się w Republikę Weimarską, Polska odzyskała niepodległość, spychając Rosję na wschód Europy i tym samym zmienił się formalnoprawny charakter pogranicza z prusko – rosyjskiego na niemiecko – polski. W rzeczywistości było to pogranicze mazursko – kurpiowskie i niewiele zmienił się jego charakter, dalej przemysł i przygraniczny handel kształtowały wyobrażenia o pograniczu i jego mieszkańcach.

Wybuch wojny w 1914 roku i działania militarne armii gen. Aleksandra Samsonowa w sierpniu i wrześniu 1914 roku oraz następnie stabilizacja linii frontu do lutego 1915 roku, wzdłuż granicy niemiecko – rosyjskiej i skuteczny atak wojsk niemieckich odrzucający armię rosyjską daleko poza Mazury i Kurpie jest jednym z tych interesujących problemów, wartych bliższego przedstawienia. Zagadnieniami tymi zajmował się tylko Adam Chętnik, istnieje więc duża potrzeba współczesnych wielopłaszczyznowych badań nad historią I wojny światowej na Kurpiach. Z I wojną światową związane były dwa wydarzenia z niej bezpośrednio wynikające: plebiscyt na Warmii

1 Komunikat wygłoszony na konferencji „*Życie społeczno – gospodarcze na Kurpiowszczyźnie w okresie rozbiorów*” dn. 21.9.2005 r. w Łysych, zorganizowanej przez Ostrołęckie Towarzystwo Naukowe im. A.Chętnika w Ostrołęce.

2 Więcej o pograniczu w pracy: Z.Kudrzycki, *Dzieje Rozóg. Pogranicze mazursko – kurpiowskie w XVII – XX wieku*, Toruń 2003.

i Mazurach, w którym Mazurzy w głosowaniu wyrazili wolę przynależności państwowej. Wojna polsko – bolszewicka na pograniczu mazursko – kurpiowskim³ spowodowała kolejne zniszczenia materialne Kurpi oraz straty ludnościowe, mogła też w swej konsekwencji zmienić charakter pogranicza i znacząco wpłynąć na życie mieszkańców Kurpi i Mazur.

W dniu wybuchu I wojny światowej wojska niemieckie naruszyły pas graniczny ostrzeliwując pobliskie wsie kurpiowskie w tym Myszyńiec, również rosyjskie oddziały zwiadowcze przekraczały granicę.⁴ Pierwsze duże oddziały rosyjskie pojawiły się pod Myszyńcem 16 sierpnia 1914 roku, a Armia Narew gen. Aleksandra Samsonowa rozpoczęła 20 sierpnia 1914 roku uderzenie przez Rozogi na Szczytno, które zostało zajęte przez Rosjan 22 sierpnia 1914 roku. Armia niemiecka po zwycięskiej bitwie pod Tannenbergem powróciła do Szczytna 28 sierpnia 1914 roku.⁵ Mieszkańcy południowych Mazur w obawie przed Rosjanami uciekali do lasów, przez mazurskie miasteczka i wsie przechodziły wojska rosyjskie i według relacji Mazurów, żołnierze plądrowali, rabowali i wznecali pożary. Po przejściu rosyjskich oddziałów mieszkańcy powracali z lasów do wsi, do opuszczonych i często zniszczonych gospodarstw, ale ponownie w obawie o własne bezpieczeństwo zostali zmuszeni do ucieczki w poszukiwaniu ratunku w lesie, ponieważ Rosjanie po klęsce w bitwie pod Tannenbergiem uciekając z Prus Wschodnich zabierali ze sobą zatrzymanych Mazurów. Zdarzały się podczas odwrotu szczególnie drastyczne przypadki, myśliwy Otto Krüger z Rozóg przeżył zatrzymanie przez Rosjan, lecz jego ośmiu pozostałych towarzyszy zostało pod Płozami 29 sierpnia 1914 roku zakłutych bagnietami. W wyniku działań wojennych południowe Mazury uległy ogromnym znisz-

3 Problem wojny polsko – bolszewickiej na pograniczu mazursko – kurpiowskim na tle stosunków polsko – niemiecko – rosyjskich został przedstawiony w artykule: Z.Kudrzycki, *Wojna polsko – bolszewicka na pograniczu Prus Wschodnich i Mazowsza*, [w:] Karpus Z., Klaczków J., Wołos M. (red.) *Nad Bałtykiem. W kręgu polityki, gospodarki, problemów narodowościowych. Studia dedykowane prof. Mieczysławowi Wojciechowskiemu*, Toruń 2005.

4 G.Odloziński, E.Bucholski, *Friedrichshof - das Dorf an der Grenze*, Ortelsburger Heimatblatt/Der Yorksche Jäger, 1/1966; M.von Meyhöfer, *Die landgemeinden des Kreises Ortelsburg*, Würzburg 1967, s.69; W.Paprocka, *Myszyńiec. Studium z dziejów miasta*, Warszawa 1993, s.61.

5 M.von Meyhöfer, *Der Kreis Ortelsburg*, Würzburg 1957, s.123; *Ortelsburg. Ein Beitrag zur Geschichte der Stadt und des Kreises Ortelsburg vor dem Weltkriege und während der ersten beiden Kriegsjahre*, Ortelsburg 1916, s.20-21.

czeniu, wiele wsi i miast zostało spalonych.⁶ W odbudowie zniszczonych Mazur uczestniczyły miasta Niemiec zachodnich, które organizowały w tym celu fundusze.

Na pograniczu mazursko – kurpiowskim we wrześniu 1914 roku front rosyjsko - niemiecki ustabilizował się wzdłuż granicy z byłym Królestwem Polskim, jednak zdarzały się wzajemne wypadki na teren przeciwnika. Najbardziej znanym i największym był zwiad kozacki 11 listopada 1914 roku, który przekroczył linię frontu w okolicy Księżego Lasku i zaatakował pociąg na stacji kolejowej w Jerutach, zostało zabitych 14 cywilów i 7 żołnierzy. Atak ten wzbudził wśród mieszkańców południowej części powiatu szczycieńskiego niepokój i obawę o swoje bezpieczeństwo.⁷ Ofensywa niemiecka rozpoczęła się 7 lutego 1915 roku, na pograniczu uderzenie wyszło z pozycji na wschód od Szczytna, głównym kierunkiem ataku był teren Kurpi. Wojna spowodowała zniszczenia gospodarcze Kurpi, Rosjanie ewakuowali całe wsie i palili budynki, spłonął także Myszyniec.⁸ Linia frontu została przesunięta daleko na wschód, ziemie b. Królestwa Polskiego zostały zajęte przez Niemcy, które rozpoczęły ich gospodarczą eksploatację.

Podczas niemieckiej okupacji na Kurpiach władze wojskowe jak i cywilne, dokonywały licznych rekwizycji koni, bydła, trzody chlewnej, sprzętu, płodów rolnych, żywności, prowadzono również wyręb lasów. Zgodnie z badaniami Adama Chętnika podczas wojny Niemcy prowadziły na Kurpiach rabunkową politykę gospodarczą.⁹ Największą inwestycją na Kurpiach podczas I wojny światowej była budowa kolei wąskotorowej z Rozóg do Myszyńca w 1915 roku, następnie kontynuowano prace przy jej budowie i do 1918 roku kolej osiągnęła Ostrołękę. Niemcy wybudo-

6 Archiwum Państwowe w Olsztynie (dalej APO), Rejencja Olsztyńska (dalej RO), sygn., 4/178, k.430-432; 4/186, k.401-403; M.von Meyhöfer, *Die landgemeinden*, s.69; G.Odłozieński, E.Bucholski, op.cit., 1/1966; 2/1966; *Ortelsburg*, op.cit. s.28.

7 APO, RO, sygn., 4/180, k.279,285-287; Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz, Berlin-Dahlem, (dalej GStAPK), Oberpräsidium von Preußen (dalej OP), sygn., Rep. 2 II, 3560, k.89; 3713, k.33; M.Meyhöfer, *Der Kreis*, s.130-131; *Ortelsburg*, op.cit., s.26.

8 H.Maćkowiak, *Przyczyny i warunki życia mieszkańców terenów nadnarwiańskich pod okupacją niemiecką w latach 1915-1918*, [w:] *Ostrołęka na tle innych miast mazowieckich w XIX i XX wieku*, Ostrołęka 1998, s.15; M.Wrzosek, *Działania militarne w Prusach Wschodnich 1914-1915*, *Komunikaty Mazursko – Warmińskie* (dalej KMW), 4, 1997, s.553.

9 A.Chętnik, *Warunki gospodarczo – kulturalne na pograniczu kurpiowsko – mazurskim*, Łomża 1927, s.57-60; W.Paprocka, *Myszyniec*, s.63.

wali ją przede wszystkim w celu połączenia Kurpi z pruskim systemem kolejowym, aby mieć możliwość transportu drewna z lasów kurpiowskich. Otwarcie tej kolejki wąskotorowej dla ruchu osobowego nastąpiło dopiero przed plebiscytem na Warmii, Mazurach i Powiślu w 1920 roku.¹⁰ Zniszczenia na pograniczu po stronie kurpiowskiej dotknęły przede wszystkim gminę Myszyńiec, w której na 15 wsi zniszczonych zostało 5, co stanowi 33,3%, a jeśli weźmiemy pod uwagę liczbę budowli to na 3708 budynków zniszczonych zostało 735 czyli 19,8%. W powiecie ostrołęckim zniszczenia sięgały 39,6%.¹¹ W listopadzie 1918 roku na fali nastrojów patriotycznych i nadziei na odzyskanie niepodległości rozbrojono Niemców w Ostrołęce i Myszyńcu, władzę zaczęli sprawować Polacy.¹²

Rozwój działań militarnych w wojnie polsko - bolszewickiej w 1920 roku doprowadził do objęcia bezpośrednimi działaniami wojennymi terenów północnego Mazowsza, graniczącego z Prusami Wschodnimi. Powstała sytuacja wzbudzała zainteresowanie Niemiec, państwa graniczącego z Polską, mogącego stać się kolejnym etapem ekspansji bolszewickiej, ale też państwa, którego politycy i społeczeństwo nie akceptowali postanowień traktatu wersalskiego. W Niemczech po zakończeniu I wojny światowej, nastąpił wzrost nastrojów rewolucyjnych i socjalistycznych, politycy niemieccy stanęli przed problemem wypełnienia postanowień wersalskich, ale jednocześnie dążyli do ich rewizji na swoją korzyść. W Niemczech silne były tendencje do tradycyjnej współpracy z Rosją i wprawdzie rządy bolszewików nie zachęcały do szybkiego nawiązania stosunków dyplomatycznych i gospodarczych, lecz korzyści mogące z tej współpracy wynikać były dla obu państw trudne do przecenienia. Rosja sowiecka odrzucająca system wersalski traktowała wojnę z Polską, jako etap rewolucji proletariackiej i po pokonaniu państwa polskiego przewidywała dalszą ekspansję do Niemiec i dalej na zachód. Republika Weimarska kwestionująca traktat wersalski mogła stać się dla Rosji bolszewickiej będącej w izolacji politycznej i gospodarczej ważnym partnerem w Europie, umożliwiającym przełamanie

10 *Ortelsburger Heimatblatt der Yorksche Jäger*, 2, 1956.

11 *Zniszczenia wojenne w budowlach b. Królestwa Polskiego*, oprac. Z.Limanowski, Warszawa 1918, s.14-16 [w:] *Mazowsze Północne w XIX-XX wieku. Materiały źródłowe 1795-1956*, przygotował i opracował J.Szczepański, Warszawa-Pułtusk 1997, s.237.

12 J.Gołota, *Ostrołęka. Miasto i powiat w okresie międzywojennym*, Ostrołęka 2000, s.19.

polityki izolacji państw zachodnioeuropejskich. W tej skomplikowanej sytuacji marsz Armii Czerwonej latem 1920 roku wzdłuż granicy Prus Wschodnich wywoływał zainteresowanie Niemiec, Polski oraz Rosji bolszewickiej oczekującej na korzyści wynikłe z tej sytuacji.

Pierwsze informacje o Armii Czerwonej poruszającej się w bezpośrednim sąsiedztwie granicy Prus Wschodnich pochodzą z 31 lipca 1920 roku. Meldunek informuje, że w okolicy wsi Ginie (Gingen) pow. ełcki, byli widziani bolszewicy respektujący granicę Prus Wschodnich. Podobną wiadomość przekazano z posterunku Straży Granicznej z Zawad, poinformowano o oddziale sowieckim w sile około 1000 żołnierzy składającym się z dawnych niemieckich jeńców wojennych poruszającym się w kierunku zachodnim. Oddział 50 żołnierzy Armii Czerwonej zajął wieś Bogusze położoną naprzeciwko Prostek, a następnie wyruszył w kierunku południowo – zachodnim¹³. Zgodnie z informacją niemieckiej straży granicznej, po krótkich potyczkach z resztkami I Pułku Strzelców Granicznych, Myszyniec na Kurpiach został zajęty przez kawalerię Dżyszkina Gaja 4 sierpnia 1920 roku o godzinie 10⁰⁰, dwie godziny później rosyjscy kawalerzyści widziani byli w Peltach i poruszali się dalej wzdłuż granicy pruskiej w kierunku Chorzel. Dąbrowy zostały zajęte przez bolszewików 4 sierpnia 1920 roku o godzinie 13⁰⁰. W zajętych wsiach i Myszyncu oraz Chorzelach bolszewicy rekwirowali konie okolicznym chłopom.¹⁴ W nocy z 6 na 7 sierpnia 1920 roku około godziny 2⁰⁰ oddziały polskie otrzymały rozkaz opuszczenia Ostrołęki. Pierwsze sowieckie oddziały IV Armii Jewgienija Siergiejewca do miasta wkroczyły przed południem 7 sierpnia 1920 roku. W tym czasie kawaleria Gaja po krótkich potyczkach z resztkami I Pułku Strzelców Granicznych zajęła już Chorzele i Przasnysz.¹⁵

Po bitwie warszawskiej Ostrołęka została wieczorem 23 sierpnia 1920 roku odbita przez oddziały wojska polskiego.¹⁶ W rejonie Myszynca od 22 sierpnia 1920 roku trwały zacięte walki z uciekającymi wzdłuż granicy pruskiej oddziałami Armii Czerwonej. Tego dnia wieczorem polski III batalion 82 syberyjskiego pułku piechoty wysłany z Chorzel w kierunku

13 APO, RO, sygn. 4/217, k.61.

14 ibidem, k.71, 75.

15 J.Szczepański, *Wojna 1920 roku w Ostrołęckiem*, Warszawa-Ostrołęka-Pułtusk 1997, s.60.

16 ibidem, s.110.

Myszyńca rozbił pod Czarnią sowieckie tabory. W dniu 23 sierpnia 1920 roku ochotniczy dywizjon „huzarów śmierci” por. Józefa Siły-Nowickiego pod Myszyńcem szarżował na część 17 Dywizji sowieckiej, która musiała przejść granicę z Prusami. Granicę przekroczyła też 53 sowiecka dywizja strzelców w rejonie wsi Dąbrowy, gdzie została rozbrojona i internowana.¹⁷ Pomimo zwycięstw polskich oddziałów, nie były one w stanie powstrzymać korpusu Gaja liczącego około 1500 szabel. Główne siły III Korpusu Konnego Gaja Bżyszkina 24 sierpnia 1920 roku rozbiły w Myszyńcu III batalion 82 syberyjskiego pułku piechoty i ruszyły dalej na Kolno. Pod Cieloszkami i Lemanem stoczył Gaj potyczki, jednak pod Kolnem próby przebicia się na wschód nie powiodły się i przekroczył granicę z Prusami.¹⁸ Oddziały polskie walczyły również z sowieckimi maruderami i 24 sierpnia 1920 roku około godz. 18:⁰⁰ 69 pp ppłk. Butkiewicza z 17 DP uderzył na Myszyńiec i zmusił maruderów Gaja i spóźnione w odwrocie rozbite oddziały IV Armii do przekroczenia granicy z Prusami.¹⁹ Niemiecka straż graniczna informowała w dniach od 23 sierpnia 1920 roku do 26 sierpnia 1920 roku o przekraczających granicę polsko – pruską licznych oddziałach sowieckich.²⁰ sowieckie oddziały przekraczające granicę pruską zgodnie z instrukcją z 30 lipca 1920 roku, były kierowane do obozu internowanych w Orzyszu w Prusach Wschodnich.²¹ Sowieccy żołnierze internowani w obozie w Orzyszu stanowili duży problem dla władz niemieckich. Władze wojskowe 27 sierpnia 1920 roku oceniały liczbę Rosjan w Orzyszu na 50 tys. i czas potrzebny na przetransportowanie ich do Rosji na dwa miesiące.²² Jednak meldunki dzienne z obozu pokazują zupełnie inne liczby internowanych żołnierzy sowieckich, 23 sierpnia 1920 roku w obozie było 54 oficerów, 1746 żołnierzy, 26 cywilów, 6 kobiet i 119 koni. Dzień później doszedł jeden oficer i dwóch żołnierzy, przebywający w obozie Polacy w liczbie 800 mieli być następnego dnia wywiezieni.²³ W obozie w Orzyszu przebywali również internowani polscy żołnierze, którzy przekroczyli gra-

17 APO, RO, sygn., 4/217, k.183; J.Szczepański, op. cit., s.111-112.

18 J.Szczepański, op. cit., s.111-112.

19 ibidem, s.113.

20 APO, RO, sygn., 4/217, k.181-197.

21 GStAPK, OP, Rep. 2 II, nr 4277, k.36; J.Szczepański, op. cit., s.113.

22 APO, RO, sygn.,4/217, k.119.

23 APO, RO, sygn.,4/217, k.183,186.

nicę 30 lipca 1920 roku w liczbie około 2000 osób. Informacja władz obozowych z 31 lipca 1920 roku podaje liczbę internowanych Polaków: 1275 mężczyzn, 27 oficerów, 1 komisarz, 12 kobiet i jedno dziecko.²⁴ Wygrana bitwa warszawska spowodowała odwrót bolszewików i powrót wojska polskiego i władz cywilnych na oswabadzane ziemie polskie. Posterunek graniczny w Dąbrowach został obsadzony przez Polską Straż Graniczną 3 września 1920 roku, pełniąc służbę patrolową na przejściu granicznym. Ruch pocztowy między Rozogami i Myszyniecem został uruchomiony około 10 września 1920 roku.²⁵

Przebieg wojny na pograniczu mazowiecko – pruskim pokazał, że obawy polskich polityków związane ze współpracą niemiecko – radziecką wyrażane po odzyskaniu niepodległości przez Polskę w 1918 roku, nie były pozbawione podstaw. Pogranicze Mazowsza i Prus Wschodnich stało się w sierpniu 1920 roku terenem, na którym rozpoczęto realizację współpracy bolszewicko – niemieckiej. Dotarcie Armii Czerwonej do granic Niemiec zintensyfikowało dążenia Rosji radzieckiej i Niemiec do wzajemnej współpracy, oraz nawiązania bliskich stosunków politycznych i gospodarczych. Dowódcy Armii Czerwonej respektowali granicę Niemiec z 1914 roku i obiecywali zwrot terytoriów, które do 1914 roku należały do państwa niemieckiego, a w wyniku postanowień traktatu wersalskiego zostały włączone do Polski. Precedens powstał 12 lipca 1920 roku, Rosja bolszewicka podpisała z Litwą układ i przekazała jej Wilno i Litwę Środkową. Na terenie Niemiec Rosja bolszewicka cieszyła się dużą sympatią, trwała agitacja do Armii Czerwonej, instruktorzy wojskowi, jak i oficerowie niemieccy służyli w Armii Czerwonej. Ofensywa wojska polskiego w sierpniu i wrześniu 1920 roku oddaliła front od Prus Wschodnich i tym samym wszelkie kalkulacje wykorzystania przez Niemcy konfliktu polsko – radzieckiego do likwidacji postanowień traktatu wersalskiego stały się nieaktualne.

Po zakończeniu wojny mocarstwa zwycięskie na konferencji w Paryżu postanowiły w odpowiedzi na polskie postulaty graniczne wobec Niemiec przeprowadzić na obszarze Powiśla, Warmii i Mazur plebiscyt, w którym mieszkańcy tych krain mieli zdecydować o swojej przynależności pań-

24 APO, RO, sygn., 4/217, k.83,327.

25 GStAPK, OP, sygn., Rep. 18 Ortelsburg, Titel XXIII, nr 8, k.1,66.

stwowej.²⁶ W powiecie szczycieńskim podjęto działania agitujące do głosowania na Polskę. W Farynach 18 kwietnia 1920 roku doszło do pobicia Bogumiła Leyka, Bertolda Iwańskiego i Ewalda Lodwicha, którzy zamierzali odprawić nabożeństwo dla gromadkarzy, lecz Niemcy zastraszając mieszkańców wsi spowodowali, że w spotkaniu wzięło udział tylko 6 osób. Po spotkaniu wyszli oni na wieś i wówczas zostali napadnięci przez dużą grupę osób i dotkliwie pobici. Sprawę tę skierowano do sądu, jednak w lutym 1921 roku za wstawieniem Ostdeutscher Heimatdienst 12 prowodyrów zostało uniewinnionych.²⁷ W Komitecie Mazurskim 27 marca 1920 roku wyznaczono kierowników powiatowych i okręgowych i dla powiatu szczycieńskiego został Franciszek Hoffmann, dla okręgu nr 4 (Rozogi) Stanisław Gabryelewicz.²⁸ Agitacją w Rozogach zajmować się mieli bracia Jan i Bernard Meyk (Meykowscy) działacze Związku Polaków w Niemczech.²⁹ Prawo głosowania posiadali urodzeni na terenie plebiscytowym zapisani na pierwszej liście, następnie na drugiej liście zapisano urodzonych na obszarze plebiscytowym, ale już nie mieszkających tutaj i na liście trzeciej zostali umieszczeni ci, którzy nie urodzili się na terenie plebiscytowym jednak mieszkali tu od 1905 roku.³⁰ W głosowaniu wzięli udział Mazurzy ze wszystkich części Niemiec, których zachęcano zapewniając bezpłatny przejazd. Podczas liczenia głosów przed lokalami plebiscytowymi kapele grały niemieckie pieśni ludowe. Po ogłoszeniu wyników wybuchała radość, świętowano, na ulicy śpiewano niemieckie pieśni, jak wspomina ówczesny sołtys Rozóg Gottlieb Odloziński „dumnie było być Niemcem mimo niedostatków i nieszczęść”.³¹

Sąsiedztwo terenów plebiscytowych i Kurpi oraz związki ekonomiczne, towarzyskie i rodzinne spowodowały zainteresowanie się władz i organizacji centralnych Kurpiami. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświece-

26 *Dokumenty z dziejów polskiej polityki zagranicznej 1918–1939*, pod redakcją T.Jędruszczyka i M.Nowak-Kiełbikowej, Warszawa 1989, t.I, s.59-60.

27 APO, RO, 4/204, k.395-396,462-463,469-474; W.M.Leyk, R.Otello, *Bogumił Leyk (1860-1945)*, KMW, 3-4, 1981, s.373.

28 *Plebiscyty na Warmii, Mazurach i Powiślu w 1920 roku. Wybór źródeł*. Wydali P.Stawecki, W.Wrzesiński, Olsztyn 1986, s.179.

29 APO, RO, sygn., 4/230, k.4.

30 *Dokumenty*, op.cit. s.60.

31 G.Odloziński, E.Bucholski, op.cit., 2/1966

nia Publicznego w porozumieniu z Komitetem Plebiscytowym skierowało na Kurpie Czesława Wycecha, Kazimierza Maja, Władysława Horocha, Henryka Tułodzieckiego, Jana Zwarycza. Delegaci zamieszkali w miejscowościach przygranicznych, Cz. Wycech w Cyku, W. Horoch w Dąbrowach, J. Zwarycz w Pełtach i zostali zatrudnieni w szkołach. Myszyniec uczynili ośrodkiem swego działania powołując w nim Uniwersytet Ludowy. Działacze propagowali korzyści płynące ze zjednoczenia Mazur z Polską i sądzili, że głoszone przez nich idee zostaną przeniesione przez Kurpiów na Mazury.³² Związek Puszczański stanął na stanowisku, że tereny mazursko-warmińskie powinny być połączone z Kurpiowszczyzną. Główną bazą agitacyjną na rzecz plebiscytu stał się Myszyniec. Adam Chętnik kierujący oddziałem terenowym Komitetu Mazurskiego w Nowogrodzie wraz z aktywistami ks. Adamem Michnikowskim z Kadzidła ks. Błażem Pszczółkowskim z Myszyńca oraz Józefem Sobiechem prowadził akcję propagandową na terenie Puszczy Kurpiowskiej i pograniczu mazursko-kurpiowskim.³³ Działalność na Kurpiach przejawiała się w szerzeniu wiadomości o Mazurach, zapoznawaniu z istotą akcji plebiscytowej, zbieraniu składek na cele plebiscytowe oraz podsycaniu nastrojów antyniemieckich i wyszukiwaniu Polaków urodzonych na terenie głosowania z zamiarem sprowadzenia ich na tereny plebiscytowe.³⁴ Związek Puszczański zorganizował 28 marca 1920 roku w Kadzidle zjazd delegatów, w którym uczestniczyło wraz zaproszonymi gośćmi około 300 osób. Na tym zjeździe podjęto uchwałę stwierdzającą, że warunki plebiscytu są niesprawiedliwe, protestowano przeciwko gwałtom niemieckim, żądano więc od rządu podjęcia starań o równouprawnienie na terenach plebiscytowych, wystawienia na granicy z Prusami polskiego kordonu wojskowego oraz przystania na obszar plebiscytowy dobrych i rozumnych urzędników.³⁵ Na Kurpiach odbyły się też

32 J. Gołota, *Kurpiowszczyzna wobec plebiscytu na Warmii i Mazurach*, [w:] *Pogranicze mazursko-kurpiowskie*, praca zbiorowa pod redakcją S. Achremczyka i J. Gołoty, Olsztyn 1998, s.55; J. Gołota, *Ostrołęka*, s.46; H. Maćkowiak, *Szkolnictwo na Kurpiach 1905-1939 roku*, Ostrołęka-Lomża 1990, s.105-106; Cz. Wycech, *Wspomnienia 1905-1939*, Warszawa 1969, s.89-91.

33 J. Gołota, *Kurpiowszczyzna*, s.55; J. Gołota, *Ostrołęka*, s.41; W. Paprocka, op. cit., s.64; H. Syska, *Scalone pogranicze*, Warszawa 1975, s.148-149.

34 *Goniec Pograniczny*, 11-12, 28.4.1920; J. Gołota, *Kurpiowszczyzna*, s.56.

35 J. Gołota, *Kurpiowszczyzna*, s.57.

wiece: 18 kwietnia 1920 roku w Zbójnej; 20 czerwca 1920 roku w Łysych z udziałem A. Chętnika, Aleksandra Stefensa i Józefa Sobiecha; 29 czerwca 1920 roku w Zalasie.³⁶ Na obszarze Kurpi prowadzili działalność również zwolennicy pozostania Mazur i Warmii po niemieckiej stronie.³⁷

Władze powiatowe w Ostrołęce próbowały zręcznie wykorzystać dyrektywę rządu polskiego w sprawie gospodarczej promocji pogranicza w aspekcie zbliżającego się plebiscytu.³⁸ Przebywającemu w Ostrołęce 21 grudnia 1919 roku ministrowi spraw wewnętrznych S. Wojciechowskiemu wręczono program gospodarczy Sejmiku ostrołęckiego zakładający podźwignięcie powiatu ze zniszczeń wojennych. Na początku 1920 roku powiat ostrołęcki otrzymał środki na odbudowę dróg, a Myszyniec na odbudowę instytucji miejskich. Działania władz samorządowych i państwowych zmierzały do podźwignięcia gospodarczego terenów nadgranicznych.³⁹

Wyniki plebiscytu z 11 lipca 1920 roku w kilku nadgranicznych wsiach były następujące:⁴⁰

LP	Nazwa wsi	Liczba oddanych głosów	
		Prusy	Polska
1	Rozogi	1471	-
2	Wilamowo	627	-
3	Występ	271	-
4	Faryny	703	-
5	Spaliny	229	-
6	Klon	887	19

Wyniki plebiscytu mogą zdumiewać, przecież do polskiej granicy było tylko 3 km i istniały wzajemne wielorakie kontakty. Przyczyn przegrania plebiscytu przez Polskę było wiele i zostały opisane w bogatej literaturze przedmiotu.⁴¹ Warto jednak wymienić te najważniejsze. Na Mazurach bra-

36 *Goniec Pograniczny*, 19-20, 5.7.1920; J. Gołota, *Kurpiowszczyzna*, s.58-59.

37 J. Gołota, *Kurpiowszczyzna*, s.61.

38 J. Gołota, *Ostrołęka*, s.41.

39 *ibidem*, s.41-45.

40 APO, RO, sygn., 4/231, k.56-66; sygn., 4/6369, k.26; *Ortelburger Zeitung*, 57, 13.7.1920.

41 Podstawową pracą, w której znajduje się dalsza literatura jest monografia: W. Wrzesiński, *Plebiscyty na Warmii i Mazurach oraz na Powiślu w roku 1920*, Olsztyn 1974.

kowało miejscowych polskich działaczy inteligentkich, co niekorzystnie wpływało na akcję plebiscytową.⁴² Na wynik plebiscytu, wpływ miały różnice w rozwoju ekonomicznym Mazur i Kurpi. Zniszczenia wojenne Mazur w latach 1916-1919 zostały odbudowane przez władze niemieckie, jednocześnie przeprowadzono melioracje, elektryfikacje i wybudowano wodociągi. Kurpie mogli tylko tego pozazdrościć.⁴³ Świadomość Mazurów, że są Prusakami wyznania ewangelickiego i zamieszkują terytorium państwa pruskiego też miała znaczenie i ugruntowana została „w konserwatywnej, patriarcho - personalnie zabarwionej zależności od domu panującego”.⁴⁴ Uwarunkowania międzynarodowe, szczególnie niekorzystny w lipcu 1920 roku przebieg wojny polsko – sowieckiej wykorzystany został przez Niemców w kampanii propagandowej.

W komunikacie przedstawiłem najważniejsze problemy związane z przebiegiem i wydarzeniami związanymi z I wojną światową na pograniczu mazursko - kurpiowskim. Na pewno istnieje potrzeba dalszych badań nad jej przebiegiem i skutkami na Kurpiach oraz plebiscytem na Warmii i Mazurach w kontekście historii pogranicza mazursko – kurpiowskiego.

42 H.Syska, op.cit., s.90.

43 A.Chętnik, *Warunki*, s.96-98.

44 G.Jasiński, *Mazurzy w drugiej połowie XIX wieku*, Olsztyn 1994, s.136,183,186.